

1.01 UDK
 314.745.22:341.1(450.36)"1945/1954"
 Prejeto 6. 8. 2000

Sandi Volk*

Zakonodaja Zavezniške vojaške uprave o istrskih beguncih (1945-1947-1954)

IZVLEČEK

Avtor razčlenjuje zakonodajo Zavezniške vojaške uprave, ki je normirala prisotnost in življenje beguncev iz Istre v Coni A Julijske krajine oz. STO od junija 1945 do novembra 1954. Ukazi ZVU niso postavljali praktično nobene ovire glede prihajanja beguncev v cono, njihovega legalnega zadrževanja v njej ter možnosti, da si priskrbijo stanovanje. Vendar sta prepoved vpisovanja novih oseb v sezname stalno bivaajočih Cone A STO, ki je veljala skoraj nepretrgoma od decembra 1947 vse do Londonskega sporazuma, in s tem povezana prepoved zaposlovanja oseb brez stalnega bivališča, beguncem vsaj na papirju izredno oteževala ureditev normalnega življenja v Coni A ter polnopravno udejstvovanje v političnem življenju (saj je bilo stalno bivališče pogoj za volilno pravico). Zaradi velikih vrzeli in nedorečenosti besedil zakonov, diskrecijskih pravic, ki so jih dajali izvajalcem, ter prevlade proitalijanskega elementa v upravnem aparatu ZVU pa so begunci lahko te na papirju skoraj nepremostljive ovire premagovali s precejšnjo lahkoto.

Ključne besede: Svobodno tržaško ozemlje, Zavezniška vojaška uprava, istrski begunci, Trst

ABSTRACT

LEGISLATION OF THE ALLIED MILITARY GOVERNEMENT ON THE ISTRIAN REFUGEES (1945-1947-1954)

The author analyses legislation of the Allied Military Government, which standardized the presence and life of refugees from Istria in the Zone A of the Julian March and/or of Free Territory of Trieste, from June 1945 to November 1954. Practically no impediments were set up by orders of the Allied Military Government regarding the entrance of refugees to the Zone, their legal stay in the Zone as well as the possibility to provide flats. However, the prohibition of registering new persons for permanent residence in the Zone A of Free Territory of Trieste, which was in force almost uninterruptedly from December 1947 up to the Memorandum of Understanding in October 1954 (London) and related prohibition of employment of persons without permanent residence caused difficulties, at least on paper, for refugees to arrange their normal life in the Zone A as well as their fully entitled participation in politics (yet the permanent residence was a precondition for the acquirement of the right to vote). Owing to enormous gaps and incompleteness of the act wording the discretion that was given to the executives as well as the prevailance of pro-Italian element in the administrative machinery of the Allied Military Government the refugees surmounted these almost insurmountable obstacles with a considerable ease.

* Mag., zunanji sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Free Territory of Trieste, Allied Military Governement, Istrian refugees, Trieste

Ko je po 8. septembru 1943 vojna vihra popolnoma zajela tudi Dalmacijo (predvsem Zadar), ki je do tedaj vojno občutila le posredno, je začelo veliko število njenih prebivalcev zapuščati svoje domove. Del teh oseb je kot svoje pribežališče ali prehodno postajo na poti v notranje predele apeninskega polotoka izbral Trst. S tem se je začela zgodovina Trsta kot begunskega pribežališča.

Ne razpolagamo s podatki o številu Dalmatincev, ki so se takrat ustavili v Trstu, vsekakor pa je v Trstu od konca leta 1943 delovalo vsaj eno begunsko združenje.¹ Prej kot pribežališče beguncev, ki so se iz obmorskih mest Dalmacije umikali pred nevarnostjo zavezniških letalskih napadov v manj izpostavljene kraje dežele in prek Jadranskega morja v Italijo, je Trst postal eno od središč delovanja političnih ubežnikov. Bili so to ljudje, ki so se kompromitirali v fašizmu in so se umaknili pred napredovanjem jugoslovanskih partizanskih enot. V Trstu (kot drugod po Italiji) pa so nadaljevali svoje politično delo in se angažirali v obrambi "italijanstva" Dalmacije, za kar so lahko računali na pomoč vlade Mussolinijeve salojske republike. Drugi, manj ali nič kompromitirani v času fašizma, pa so se zatekli v osvobodjene predele Italije in se angažirali na strani italijanske kraljeve vlade glede problema vzhodne meje in beguncev.²

Zaradi zgodovinske povezanosti z Istro, geografske lege in političnih okoliščin pa je Trst postal pribežališče beguncev predvsem po koncu vojne in ustanovitvi Zavezniške vojaške uprave (ZVU). Čeprav avtorji *Storia di un esodo* domnevajo, da je bil Trst v obdobju od prehoda oblasti v roke ZVU do uveljavitve mirovne pogodbe septembra 1947 za begunce še vedno predvsem prehodna postaja, ker naj bi zaradi posledic vojne mesto nudilo beguncem zelo malo možnosti za namestitev in preživljanje, pa nekatera dejstva kažejo drugače.

Nastanek Gruppo esuli istriani (Skupina istrskih pregnancev) jeseni 1945, predvsem pa ustanovitev Comitato di liberazione nazionale dell'Istria (Odbor narodne osvoboditve za Istro - CLNI) januarja 1946, sta pomenila več stvari. V Trstu je bilo očitno precej Istranov (ki niso bili vsi begunci), ki so se aktivirali v političnem boju za "italijanstvo" rojstne dežele in so z nastankom CLNI dobili določeno (rastočo) težo tudi v tržaškem političnem življenju, predvsem pa v proitalijanskem taboru. Begunci so bili pomemben in verjetno najaktivnejši ter najbolj motiviran del tega tabora in so bili zato prav dobrodošli za vse sile, ki so želele vrnitev Trsta in Istre (ter Dalmacije) Italiji. Tudi neuspeli poskus italijanske vlade, da bi dosegla pristanek ZVU na množično namestitev puljskih beguncev v Trstu leta 1947, lahko beremo kot poskus okrepitve proitalijanskega tabora z "dovažanjem" beguncev.³ Poleg tega so v Trstu begunci lahko računali na razne oblike pomoči, ki so jim jih nudili CLNI (iz ne ravno neznatnih sredstev, ki mu jih je dajala kot predstavniku proitalijanskih sil v Istri italijanska vlada), občinska

¹ Bogneri Marcello: *La stampa giuliano-dalmata in esilio*, Lint, Trieste 1992, str. IX. Po nekaterih podatkih naj bi nemške zasedbene oblasti nasprotovale prisotnosti teh beguncev v Trstu in naj bi jo tudi konkretno preprečevale.

² Colummi Cristiana et al.: *Storia di un esodo. Istria 1945-1956* (dalje *Storia di un esodo*), Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia di Trieste, Trieste 1980, str. 275-277.

³ Taka je bila "uporaba" beguncev ob celi vzhodni italijanski meji. Tako so po negativnem odgovoru ZVU glede prihoda Puljčanov v Trst in Cono A STO lep del puljskih beguncev namestili v Tržiču in Gorici. V podobnem smislu pa so skušali begunce izrabljati tudi drugod po Italiji.

socialnoskrbstvena ustanova Ente comunale di assistenza (ECA) ter podružnice in
izpostave vladnih podpornih

uradov. Res je sicer, da so se v tej prvi fazi ustavljali v Trstu predvsem Istrani in Dalmatinci, ki so razpolagali z lastnimi sredstvi ali pa so v mestu lahko računali na pomoč sorodnikov ali prijateljev. Če pa upoštevamo, da je bil Trst od nekdanj privlačna točka za prebivalstvo manj razvitih predelov Istre, predvsem severozahodne, je jasno, da je bilo beguncev, ki so imeli v Trstu sorodnike, kar precej.⁴

Po septembru 1947 in nastanku Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) pa se je pojavil še en razlog za to, da so se Istrani, ki so zapuščali svoje domače kraje, ustavljali v Trstu. Do leta 1954 je bila končna usoda Istre, vsaj kar se tiče Cone B STO, še vedno nedoločena in bi se begunci, ob spremembi meja, lahko vrnili na svoje domove. Tako prepričanje so v Istranih krepile uradne izjave italijanske vlade o začasnosti razmejitve z Jugoslavijo oz. Cono B STO (ki jo je italijanska diplomacija zagovarjala še dolgo po letu 1954), begunske organizacije pa so tako tolmačenje uporabljale kot enega glavnih argumentov za zahteve po naselitvi beguncev v Trstu (oz. ob vzhodni italijanski meji).

Tudi zaradi določil ZVU glede pridobivanja stalnega bivališča v Coni A, o katerih bo govor kasneje, so številke glede beguncev v Trstu oz. Coni A zelo negotove. Razpolagamo le z nekaterimi zelo fragmentarnimi podatki. Leta 1948 naj bi se v Trstu poslužilo možnosti opcije (seveda za Italijo) okoli 12.800 Istranov starejših od 18 let, med temi pa je bilo takih, ki so prispeli v Trst še pred datumom uveljavitve mirovne pogodbe (15. september 1947), okoli 5.000. Leta 1955, torej le leto po vrnitvi Trsta in Cone A STO pod italijansko upravo, je eden od vodilnih mož CLNI računal, da je bilo v Trstu beguncev z ozemelj, ki so pripadla Jugoslaviji z mirovno pogodbo in iz bivše Cone B STO, okoli 32.000.⁵

Proti koncu petdesetih let, ko se je v glavnem zaključil tudi val izseljevanja iz (takrat že bivše) Cone B STO, naj bi bilo v Trstu po raznih ocenah od 30.000 do 60.000 istrskih (in dalmatinskih) beguncev, čeprav nekateri računajo, da jih je bilo celo 100.000.⁶

Ne glede na številke pa je prisotnost beguncev v Coni A Julijske krajine oz. STO bila gotovo vidna in občutna. Toliko bolj, ker je njihova prisotnost prispevala k zaostrovanju že tako težke socialne in politične situacije. Številčnost beguncev pa je pogojevala zakonodaja ZVU, ki je normirala njihov prihod in obstanek v cono pod njeno upravo. Skušal bom prikazati razvoj in značilnosti zakonskih določil ZVU, ki so neposredno ali posredno zadevali begunce in pogoje njihovega bivanja v Coni A. Seveda ne nameravam prikazati vseh zakonov oz. splošnih ukazov in ukazov ZVU, ki so imeli posledice za življenje beguncev, ampak le tiste norme, ki so urejale najpomembnejše vidike prihajanja in bivanja beguncev v Coni A STO: zakonodajo, ki je urejala prihajanje v cono, izdajanje osebnih izkaznic in norme za

⁴ O tem glej npr. pričevanja nekaterih beguncev iz Grožnjana v Gloria Nemeč: *Un paese perfetto. Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930-1960*, Istituto Regionale di Cultura Istriana - Libreria Editrice Goriziana, Gorizia 1998.

⁵ *Storia di un esodo*, str. 427-429.

⁶ To je število, do katerega je prišel na podlagi precej kompliciranih (in vprašljivih) izračunov Zorko Jelinčič. Glej Zorko Jelinčič: *Elementi kolonizacije in demografskega gibanja na Tržaškem ozemlju od maja 1945 do 31. decembra 1960. leta*, tipkopis.

pridobivanje stalnega bivališča, zaposlovanje, dodeljevanje stanovanj ter zakonska določila, ki so bila namenjena posebej beguncem.

Prihod v cono A STO

ZVU je v ukazu št. 139 z dne 14. 2. 1948⁷ ugotavljala, da je z nastankom STO treba vzpostaviti nadzor nad vstopanjem in zadrževanjem civilistov v Coni A in je zato napovedala izdajo tozadevnih ukazov, določil in pravilnikov. V isti številki Uradnega lista ZVU je bil objavljen prvi tak ukaz, in sicer ukaz št. 140, ki je določal pogoje in postopke za vstop in zadrževanje v Coni A, za prehod čez ozemlje Cone A na poti v tretje države ter oblasti in urade, ki so bili pristojni za izdajanje posebnih dovoljenj za vstop. Ukaz je tudi izrecno omenjal, da je ostal v veljavi ukaz št. 112 z dne 7. 1. 1948, s katerim je dobil ponovno veljavo v Coni A italijanski zakon o tujcih iz časa fašizma. Vstop v cono brez potrebnih dokumentov, lažne izjave in/ali predložitev ponarejenih dokumentov za pridobitev dovoljenja za vstop v cono so bila kazniva dejanja, ki so spadala v pristojnost zavezniških vojaških sodišč in za katera so bile predvidene tako zaporne kot denarne kazni. ZVU si je tudi pridržala pravico, da je v vsakem trenutku lahko odvzela in razveljavila dovolilnice za vstop v cono.

Namen teh določil je bil predvsem vzpostaviti nadzor nad prisotnostjo tujcev v Coni A. Ob upoštevanju te potrebe pa je zakon postavljal čim manj ovir nemotenemu premikanju prebivalstva med conama STO, saj so se med conama lahko prosto gibali le vsi imetniki osebnih izkaznic, ki sta jih izdajali ZVU v Coni A oz. jugoslovanske oblasti v Coni B STO.⁸

Temu ukazu je nato sledili ukaz št. 202, 17. 3. 1948, ki je, z nekaterimi manjšimi novostmi, le na novo formuliral prejšnja določila.⁹ Z ukazom št. 363, 19. 10. 1948, pa so dobili pravico do posebnih dovoljenj za prehod demarkacijske črte med Cono A in B STO lastniki in najemniki kmetijskih zemljišč na drugi strani demarkacijske črte - t. i. dvolastniki. Lastniki in najemniki, ki so stanovali ne več kot 10 km od demarkacijske črte in so imeli svoja zemljišča v jugoslovanski coni STO v oddaljenosti ne več kot 10 km od demarkacijske črte, so lahko dobili zase, za družinske člane in za najeto delovno silo posebno dovoljenje, ki je omogočalo dnevno prehajanje demarkacijske črte zato, kot so pisali, "da so lahko uveljavljali lastninsko pravico in najemniške pravice". Takih dovoljenj pa niso izdajali lastnikom, ki so lastninsko pravico dobili po 15. septembru 1947 - razen če ni šlo za dedovanje.¹⁰

Septembra naslednjega leta je bil objavljen ukaz št. 181 z dne 31. 8. 1949, ki je precej olajševal vstop v Cono A italijanskim državljanom. Po novem je bil le tem potreben le potni list oz. italijanska osebna izkaznica v primeru, da so v cono

⁷ Uradni list Zavezniške vojaške uprave (dalje ULZVU) št. 16, 21. 2. 1948. Kompletno zbirko hrani Narodna in študijska knjižnica v Trstu.

⁸ ULZVU, št. 16, 21. 2. 1948.

⁹ Glej ULZVU, št. 19, 21. 3. 1948. Edina večja novost je bila ta, da so sedaj imetnikom veljavnega potnega lista tuje države vstopni vizum za Cono A STO lahko izdajala, ob preventivnem pozitivnem mnenju Vojaškega urada za dovoljenja ZVU, tudi konzularna predstavništva Velike Britanije in ZDA.

¹⁰ ULZVU, št. 41, 1. 11. 1948.

vstopali z ozemlja Republike Italije.¹¹ To pa ni bilo nepomembno za begunce, saj je bila zanje Italija glavno pribežališče in so tudi bili njeni državljani. Že prvi veliki val

beguncev, tisti iz Pulja, se je usmeril predvsem v Italijo, in to tudi zaradi stališča najvišjih zavezniških vojaških oblasti, ki so nasprotovale izseljevanju beguncev iz Pulja v druge predele Cone A takratne Julijske Krajine.¹² Italija je bila, poleg Cone A, tudi kasneje glavni cilj beguncev. Čeprav nimam podatkov o obsegu priseljavanja v Cono A istrskih in dalmatinskih beguncev, ki so se bili iz Istre (in Dalmacije) najprej zatekli v Italijo, pa je vendar zelo verjetno, da je tak pojav obstajal. Nespremenjena pa je ostala popolna svoboda gibanja med conama imetnikov osebnih izkaznic, ki so jih izdajale jugoslovanske oblasti oz. ZVU.¹³ Ta nov ukaz, ki je nadomeščal ukinjena ukaza št. 202 in 363, so dopolnili z ukazom št. 204, ki ga je podpisal generalni direktor civilnih zadev ZVU Clyde D. Eddelman 22. oktobra 1949. Dopolnilo so izdali zato, da bi olajšali in spodbudili trgovinske in druge vezi z vsemi državami, ki so bile soudeležene v Marshallovem planu. Poleg objave seznama držav, katerih potni listi so njihovim imetnikom dovoljevali vstop v cono brez posebnih vizumov ali dovoljenj (navedenih je bilo 16 držav, ki so vse pripadale zahodnemu bloku, začenši z ZDA in Veliko Britanjo - VB), so s tem ukazom tudi izrecno izključili, da bi dovoljenje za vstop v cono dajalo pravico do vpisa v sezname stalno bivaajočih ene od občin Cone A.¹⁴ Zadnjič so normativo za vstop v Cono A popravili z ukazom št. 179 z dne 12. 11. 1951,¹⁵ ki pa ni uvajal nobene novosti za begunce iz Cone B in ostale Istre.

Osebnne izkaznice

Mnogo obsežnejša je bila zakonodaja, ki je urejala izdajanje in obveznosti v zvezi z osebnimi izkaznicami.

Obveznost osebnih izkaznic za vse, ki so živeli v JK, je ZVU uvedla z ukazom št. 14, 10. 9. 1945. Kot so pisali, je to bila uresničitev dogovora, ki so ga sklenili z jugoslovanskimi oboroženimi silami. Ukaz je predvideval, da bodo policijske sile anglo-ameriške okupacijske cone JK izdajale osebam, ki so živele v njihovi coni tri vrste osebnih izkaznic. Čeprav so pisali, da je bil prvi tip izkaznic namenjen osebam z domicilom v Coni A JK, pa so tako izkaznico lahko dobili vsi, ki so imeli verodostojna dokazila, da so imeli stalno bivališče na ozemlju JK - tudi zunaj Cone

¹¹ Jugoslovanski državljani pa so za vstop v cono potrebovali, poleg veljavne jugoslovanske osebne izkaznice, tudi posebno dovoljenje ZVU. Glej ULZVU, št. 25, 11. 9. 1949.

¹² Glej npr. pismo, ki jo je Brigadier Chief of the Liaison and Civil Affairs Branch of the Allied military government M. Carr poslal 5. marca 1947 podtajniku pri Predsedstvu ministrskega sveta Republike Italije P. Cappi. V njem M. Carr potrjuje, sklicujoč se na pismo admirala Stona predsedniku ministrskega sveta Republike Italije z dne 28. januarja 1947, da nameravajo zavezniške vojaške oblasti vse begunce iz Pulja, ki bi prispeli v Trst z ladjama Pola in Grado, napotiti v Italijo neposredno po njihovem izkrcanju v Trstu. Archivio Centrale dello Stato Roma, fond Presidenza del Consiglio dei Ministri, (dalje ACS, PCM), fasc. 1-6-1/ 25049/40.

¹³ ULZVU, št. 25, 1. 9. 1949.

¹⁴ ULZVU, št. 30, 1. 11. 1949.

¹⁵ ULZVU, št. 32, 21. 11. 1951. S tem ukazom so v bistvu le razširili seznam držav (sedaj jih je bilo 26), katerih državljanom je bil za vstop v cono dovolj potni list, ter prepovedali pristajanje letal v Coni A brez dovoljenja Direktorja notranjih zadev ZVU. Ukazu je bila tudi priložena posebna tabela kopenskih, železniških in pomorskih mejnih prehodov oz uradov.

A - pred 1. majem 1945. To je pomenilo, da so pravico do osebne izkaznice imeli ne le optanti (ki so morali imeti, zato da jim je bila priznana pravica do opcije, stalno bivališče na ozemlju JK, ki je z Mirovno pogodbo pripadel Jugoslaviji, pred 10. 6. 1940) in begunci, ki so že zapustili jugoslovansko območje JK, ampak tudi osebe, ki so še živele v jugoslovanski coni JK. Posameznikom, ki niso predložili ustreznih dokazil o domicilu v JK pred 1. 5. 1945, so izdali začasno potrdilo o registraciji. Drugi dve vrsti osebnih izkaznic sta bili namenjeni jugoslovanskim odnosno italijanskim državljanom, ki so živeli v Coni A JK. Kdor je bil po roku, ki so ga določali za posamezno cono conski komisarji, brez izkaznice, je storil kaznivo dejanje, ki so ga zavezniška vojaška sodišča lahko kaznovala z denarno in/ali zaporno kaznijo.¹⁶ Naslednje leto je ZVU z ukazom št. 127, 13. 5. 1946, spremenila poimenovanje prve vrste osebne izkaznice iz "osebna izkaznica za domicilirane" v "osebna izkaznica za bivaajoče v JK". Obenem pa so s tem ukazom ustanovili Conske komisije za osebne izkaznice, ki so odločale o tipu osebne izkaznice, do katere so imeli pravico posamezniki, ki jim je bilo izdano le potrdilo o registraciji, in o prizivih oseb, ki so smatrale, da so dobile napačen tip osebne izkaznice. Komisije so sestavljali pravni oficir cone, ki je komisiji predsedoval, oficir, zadolžen za javno varnost cone in conski komisar ali njegov poverjenik. Te komisije so imele veliko diskrecionalnost pri odločanju, saj niso bile vezane na pravno veljavo dokazov in so lahko sprejemale in jemale v poštev vse vrste dokazov, tudi ustne, ki so jih smatrale za pomembne za pravilno odločanje.¹⁷

Po nastanku STO je ZVU z ukazom št. 8, 27. 9. 1947, odredila, da morajo do 1. 11. 1947 vsi imetniki osebnih izkaznic ZVU, ki so bili domicilirani v Coni A dne 16. 9. 1947, svoje izkaznice dati žigosati s posebnim žigom. Nežigosane izkaznice so po tem datumu izgubile veljavo. Za žigosanje izkaznice je bilo treba predstaviti, poleg prošnje, v kateri je bilo treba navesti datum pričetka domicila v coni, tudi dokazilo o domicilu v coni v trenutku predstavitve prošnje. Kot veljavna dokazila so navajali potrdilo o stalnem bivanju, ki ga je izdal anagrafski urad, ali izjavo, ki jo je podpisala poverjena oseba - župnik, sodnik ali policijski funkcionar, ki je imel vsaj čin inšpektorja. Osebam, ki so jim izkaznice izdali na ozemlju bivše Cone A JK, vendar zunaj ozemlja Cone A STO, in niso uspele takoj predložiti dokazil o domicilu v Coni A STO pred 16. 9. 1947, pa so izdali posebno potrdilo, ki je veljalo tri mesece. Žigosanje izkaznic je bilo v pristojnosti Višjega policijskega oficirja za civilne zadeve, ki je moral za sprejemanje prošenj in izkaznic ustanoviti posebne Urade za osebne izkaznice.¹⁸ Sprva so predvidevali, da bo treba žigosati tudi osebne izkaznice, ki so jih izdali po 16. 9. 1947, z ukazom št. 57 (8A), 29. 10. 1947, pa so izrecno prepovedali žigosanje teh osebnih izkaznic, vendar z nekaterimi izjemami. Med temi je bila za begunce pomembna ona, ki je dovoljevala žigosanje osebnih izkaznic, izdanih po 16. 9. 1947 osebam, ki se niso nahajale v Coni A STO 16. 9. 1947 ali pred tem datumom, a bi po določenih ukaza št. 14 imele pravico do osebne izkaznice tipa "za domicilirane v JK", če bi se 16. 9. 1947

¹⁶ ULZVU, št. 3, 9. 10. 1945.

¹⁷ Glej ULZVU, št. 19, 1. 6. 1946. V Tržaški coni JK so to komisijo ustanovili s Conskim obvestilom št. 5 (ULZVU, št. 20, 15. 6. 1946). Komisija je imela svoje urade v prostorih tržaške prefekture v mezzaninu, soba št. 19.

¹⁸ ULZVU, št. 2, 1. 10. 1947.

nahajale v coni.¹⁹ Do veljavne osebne izkaznice ZVU tipa za domicilirane v Coni A so lahko tako prišli vsi, ki so imeli domicil pred 1. 5. 1945 na ozemlju JK.

Ukaz št. 138, 14. 2. 1948, je nekako urejal problem osebnih izkaznic po izvršenem žigosanju dotedanjih. Te so ostajale veljavne, osebna legitimacija (izkaznica ali drugi v ukazu navedeni dokument) pa je bila obvezna za vse osebe, ki so se nahajale na ozemlju Cone A STO in so dovršile 12 let. Izrecno so poudarili, da ima osebna izkaznica veljavo le kot dokument za preverjanje istovetnosti oseb, ne daje pa nobenih posebnih pravic. Še vedno so izdajali tri vrste osebnih izkaznic, vendar so bile sedaj to poleg izkaznic za osebe, ki so imele bivališče v JK, še izkaznice za italijanske oz. jugoslovanske državljane brez bivališča v JK. Za begunce so bila važna tudi določila, ki so zadevala izdajanje novih izkaznic. ZVU je namreč imela pravico, da je po lastni presoji avtorizirala izdajo osebnih izkaznic italijanskim državljanom, ki niso izgubili državljanstva in bi imeli pravico, če bi bili prisotni v coni 16. 9. 1947, do vpisa v seznam stalno bivajočega prebivalstva ene od občin cone, ki pa zaradi od njihove volje neodvisnih dejavnikov niso bili omenjenega dne prisotni v coni. Na podlagi tega določila so tako imeli možnost pridobitve osebne izkaznice za bivajoče optanti, ki so ohranili italijansko državljanstvo.²⁰ Ustanovili so tudi posebno consko prizivno komisijo za izkaznice, ki je med drugim odločala o izdajanju osebnih izkaznic apatridom in beguncem (displaced persons) in je, kot že komisije za osebne izkaznice, svoje odločitve sprejemala brez vsakršnih formalnih norm glede dokaznega gradiva.²¹ Ta ukaz, kot vse prejšnje, so razveljavili z ukazom št. 193 z dne 9. 4. 1948, ki je izredno poenostavljal normativo glede osebnih izkaznic. Te so bile sedaj obvezne za vse, ki so dopolnili 15 let in so imeli stalno bivališče ali so stanovali v coni. Glavni namen ukaza pa je bil urediti zamenjavo dotedanjih osebnih izkaznic z novimi, ki so bile enega samega tipa. Vendar je bilo vanje obvezno vpisati državljanstvo imetnika. Te izkaznice so po 31. 12. 1948 zamenjale prejšnje. S tem ukazom so tudi ustanovili eno samo Komisijo za osebne izkaznice, ki je bila pristojna za celo cono. Imela je pristojnosti prejšnjih conskih komisij in prizivne komisije ter je odločala na podlagi sumaričnih postopkov.²²

Sledila je še vrsta ukazov, ki pa so zadevali le podaljšanje nekaterih rokov in druge za temo nepomembne zadeve.²³ Nekoliko večji pomen je imel le ukaz št. 228, ki so ga objavili v Uradnem listu št. 35, 21. 12. 1949. S tem ukazom so spet uvedli dva različna tipa osebnih izkaznic. Prvi je imel na platnici napis "bivališče" in je pripadal le osebam, ki so bile vpisane v seznam stalno bivajočega prebivalstva

¹⁹ Izzvzeti so bili še otroci oseb, ki so imele pravico do žigosanja osebnih izkaznic in so dovršili 18 leto starosti in osebe, ki so jim izdali osebno izkaznico, ker so do nje imeli pravico kot imetniki potrdila o registraciji. ULZVU, št. 5, 1. 11. 1947.

²⁰ ULZVU, št. 16, 21. 2. 1948. Nove osebne izkaznice so lahko izdajali še ženam in sinovom/hčeram imetnikov osebne izkaznice ter osebam, ki so bile vpisane kot stalno bivajoče v anagrafskem uradu ene od občin cone pred 31. 12. 1947 in ki na tisti datum niso bile v lasti izkaznice za bivajoče.

²¹ Komisija je odločala še o prizivih oseb, ki so jim zavrnilo prošnjo za izdajo osebne izkaznice.

²² ULZVU, št. 22, 21. 4. 1948.

²³ Bili so to ukaz št. 416, 30. 12. 1948 (ULZVU, št. 47), s katerim so uvedli obveznost osebne izkaznice tudi za osebe z začasnim bivališčem v coni ter pristojnost za izdajanje osebnih izkaznic dodelili županom; ukaz št. 418, 30. 12. 1948 (ULZVU, št. 47); ukaz št. 44, 7. 3. 1949 (ULZVU, št. 7), ki je ustanavljal posebne občinske urade za izdajanje po hitrem postopku anagrafskih dokumentov in osebnih izkaznic; ukaz št. 141, 29. 6. 1949 (ULZVU, št. 19); ukaz št. 42, 14. 3. 1950 (ULZVU, št. 80); ukaz št. 94, 6. 5. 1950 (ULZVU, št. 13); ukaz št. 130, 24. 7. 1951 (ULZVU, št. 21), ki je uvajal veljavnost zapadlih osebnih izkaznic za ugotavljanje istovetnosti volilcev ob priliki občinskih volitev.

ene od občin cone. Drugi tip pa je imel na platnici zeleno poševno črto in napis "stanovanje", izdajali pa so ga vsem obvezancem, ki niso bili vpisani med stalno bivaajoče.²⁴

Stalno bivališče

Do prepovedi vpisovanja novih oseb v sezname stalno bivaajočega prebivalstva občin Cone A STO decembra 1947 je v angloameriški zasedbeni coni JK veljal kraljevi odlok št. 2132, 2. 12. 1929, ki je vse občine Kraljevine Italije obvezoval, da so sestavile in urejale seznam stalno bivaajočega prebivalstva. Kot stalno bivaajoče so opredeljevali tiste osebe, ki so imele svoje glavno bivališče na ozemlju občine, oziroma so bile celo leto ali večino leta prisotne na ozemlju občine. Posameznika so v seznam vpisali bodisi, da se je sam prijavil (kar je bilo obvezno), bodisi če je urad, ki je urejal seznam, ugotovil, da posameznik že eno leto nepretrgano (ali brez daljših presledkov) prebiva v občini. Poleg tega pa je zakon dovoljeval retroaktivnost vpisa, a le pod pogojem, da je bila predhodna prisotnost v občini potrjena z uradnim aktom, ki ga je podpisal pretor, notar ali z drugim pravno veljavnim aktom.²⁵ Za pridobitev stalnega bivališča v eni od občin angloameriškega področja JK je bilo tako beguncem dovolj, da so se prijavili kot stalno bivaajoči, saj pristojni občinski uradi niso imeli obveznosti, da bi prijave preverjali.

Po nastanku STO je ZVU z ukazom št. 64, 19. 12. 1947, začasno prekinila vpisovanje v sezname stalno bivaajočega prebivalstva občin Cone A.²⁶ Očitno je bil ta ukrep v zvezi z odločitvijo zaveznikov, da ne dovolijo naseljevanja beguncev iz Pulja v druge predele bivše JK, ki so bili pod njihovo upravo, saj so z njim formalno onemogočili vsem po decembru 1947 prispelim beguncem pridobitev stalnega bivališča v Coni A. Aprila 1948 so z ukazom št. 222 dovolili nadaljnje vpisovanje tudi italijanskih državljanov, ki so bili 10. 6. 1940 domicilirani v eni od občin cone ter italijanskih državljanov, rojenih v coni in vpisanih v sezname stalno bivaajočih pred 10. 6. 1940.²⁷ 22. junija istega leta pa je ZVU izdala posebno obvestilo, ki se je nanašalo na prijavljanje beguncev. Zadevalo je osebe, ki so bile brez italijanskega državljanstva in so se zatekle v Cono A STO, ker so bile prisiljene zapustiti svoja bivališča zaradi posledic vojne ali političnih sprememb po 10. 6. 1940. Bilo pa je to zgolj vabilo, naj se vse take osebe prijavijo pri Uradu za socialno pomoč in begunce ZVU (Welfare & D. P. Office AMG - s sedežem na ul. Mazzini 30 v Trstu), ker je bila prijaviteljev pogoj, da so lahko dobivali pomoč ZVU in/ali mednarodne organizacije International refugee organization (IRO).²⁸ Dejansko je stvar le zelo obrobno zadevala istrske begunce, saj je velika večina teh s sistemom opcije ohranila italijansko državljanstvo.

²⁴ ULZVU, št. 35, 21. 12. 1949.

²⁵ Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia (dalje GURI), št. 303, 30. 12. 1929, str. 5766-5777.

²⁶ ULZVU, št. 10, 21. 12. 1947. Izvzeti so bili le sinovi/hčere ter soproge oseb, ki so že bile vpisane v sezname stalno bivaajočih.

²⁷ ULZVU, št. 21, 11. 4. 1948.

²⁸ ULZVU, št. 29, 1. 7. 1948.

Z ukazom št. 156, 25. 7. 1949, so dovolili vpisovanje v sezname stalno biva-jočih tudi uradnike javnih uprav Republike Italije, ki so bili službeno premeščeni v Cono A STO.²⁹ Končno pa je ZVU 29. 11. 1950 z ukazom št. 219 sicer potrdila začasno prekinitev vpisovanja, vendar je prejšnjim izjemam dodala možnost vpisa za vse osebe, ki so bile vpisane kot živeče (stanujoče) v eni od občin cone vsaj od 1. 11. 1949 in so predstavile prošnjo do 1. 6. 1951.³⁰ Z ukazom št. 34, 9. 2. 1952, pa so onim, ki so zamudili ta rok, dokončno preprečili pridobitev stalnega bivališča.³¹ Obenem je bil ta ukaz tudi končna beseda ZVU o vpisovanju novih stalnih prebivalcev, kar je pomenilo, da je bilo beguncem, vsaj formalno in uradno, do vrnitve Italije v Coni A onemogočeno pridobivanje stalnega bivališča. To pa je imelo težke posledice za njihovo življenje v coni.

Zaposlovanje

Vse do objave ukaza št. 325, 21. 8. 1948, je v Coni A JK oz. STO veljal ita-lijanski zakon glede zaposlovanja, ki je predvideval, da so pristojni občinski uradi delovno knjižico lahko izdajali vsem delavcem, ki so stanovali (dimoranti) v občini. Z ukazom št. 325, 14. 8. 1948, pa so delovno knjižico v Coni A STO lahko dobili le delavci (tudi če niso imeli italijanskega državljanstva), ki so bili vpisani v seznam stalno bivajočega prebivalstva občine. Delovna knjižica pa je bila nujen pogoj tudi za vpis v sezname brezposelnih. Poleg tega je ukaz odredil, da se morajo odpustiti z dela vsi, ki niso ustrezali pogojem za izdajo delovne knjižnice (v izjemnih primerih so lahko dovolili, da so taki delavci ostali za časovno strogo določeno dobo na svojem delovnem mestu) ter da se po odpustu ne vpišejo v sezname brezposelne delovne sile Urada za zaposlovanje. Za vsako kršitev ukaza in lažno izjavo za pridobitev delovne knjižice so bile predvidene denarne in zaporne kazni.³² Ker pa je bilo beguncem po 31. 12. 1947 nemogoče dobiti stalno bivališče v Coni A STO, je bilo zanje možno le ilegalno zaposlovanje.

Povsem na novo so uredili zaposlovanje z ukazom št. 367 (72 C), 16. 11. 1948. Zasebni in javni delodajalci so lahko zaposlovali izključno delavce iz seznama brezposelnih Urada za delo (oz. njegovega Urada za zaposlovanje), za vpis v ta seznam pa je bilo treba predstaviti sedaj, poleg delovne knjižice, tudi potrdilo o vpisu v seznam stalno bivajočega prebivalstva ene od občin cone. V poseben, ločen seznam so vpisovali brezposelne delavce s tujim državljanstvom, a s stalnim bivališčem v coni. Delavce z italijanskim državljanstvom (tudi optante torej), a brez stalnega bivališča, so lahko delodajalci zaposlili le, če so bili specializirani delavci, ki jih drugače ni bilo mogoče najti v coni in s posebnim dovoljenjem pristojnih uradov ZVU. To je bilo eno od redkih določil, ki so se ga lahko za legalno zaposlitev posluževali begunci (vendar le taki z izvedeno opcijo), saj jim je nekaj možnosti v tem smislu dajalo le še dejstvo, da določila ukaza niso veljala za od delodajalca odvisne soprogo/a in sorodnike do tretje stopnje ter za hišne pomočnice/ke. Ven-dar so sedaj vsem, ki niso imeli stalnega bivališča v coni, prepovedali tudi, da bi

²⁹ ULZVU, št. 21, 1. 8. 1949.

³⁰ ULZVU, št. 33, 1. 12. 1950.

³¹ ULZVU, št. 5, 21. 2. 1952.

³² ULZVU, št. 34, 21. 8. 1948. Denarna kazen je lahko znašala največ 100.000 lir.

bili člani delovnih in proizvodnih zadrug.³³ Tudi z ukazi št. 85, 25. 4. 1949, št. 107, 30. 5. 1950, in št. 4, 9. 1. 1951, se ni za begunce (če izvzamemo tiste, ki so lahko dobili stalno bivališče na podlagi ukaza št. 219 iz novembra 1950) glede zaposlovanja nič spremenilo, saj so vsi ukazi le dodatno omejevali možnosti rednega zaposlovanja delavcev brez stalnega bivališča.³⁴

ZVU je prvi in zadnji ukaz, ki je beguncem iz Istre in Dalmacije dajal posebne pravice na področju gospodarskih dejavnosti, izdala le nekaj mesecev pred koncem STO. Z ukazom št. 21, 16. 3. 1954, so priznali bivšim zakupnikom prodajaln blaga državnega monopola na ozemlju, ki ni bilo več pod italijansko suverenostjo, določene prednosti pri obnavljanju svojih gospodarskih dejavnosti v Coni A STO. Posebej pomembno je bilo dejstvo, da niso teh ugodnosti pogojevali z vpisom v seznam stalno bivaajočih.³⁵

Stanovanja

Četrtega avgusta 1945 je ZVU izdala splošni ukaz št. 10, s katerim je pooblašala conske komisarje, da so ustanovili v svojih conah, v krajih, kjer so menili da je potrebno, posebne odbore za stanovanja. S tem je bil uveden strog nadzor nad vsemi bivalnimi in poslovnimi prostori v privatni in javni lasti. Poleg drugih zelo širokih pooblastil za urejanje stanovanjskega vprašanja so odbori imeli tudi pravico, da so odredjali namestitve v razpoložljiva bivališča vseh s stanovanjem nepre-skrbljenih oseb.³⁶ S conskim ukazom št. 6 je oktobra 1945 komisar tržaške cone ustanovil odbor za stanovanja za občino Trst, ki pa je lahko sprejemal le prošnje oseb, ki so imele bivališče v občini.³⁷ S splošnim ukazom št. 62, 3. 7. 1946, so pristojnosti odborov prenesli na urade za stanovanja, odborom pa dali vlogo prizivne instance v stanovanjskih zadevah.³⁸ Komisar tržaške cone je že 10. 7. 1946 s conskim ukazom št. 6 B razveljavil svoj prejšnji ukaz št. 6 in poveril te naloge na ozemlju občine Trst občinskemu uradu za stanovanja. V ukazu ni bilo več nobene omejevalne klavzule za sprejemanje prošenj, bile pa so navedene kategorije, ki so imele prednost pri dodeljevanju stanovanj. Na prvem mestu so bile osebe, ki so bivališče izgubile zaradi vojne škode (in med te bi lahko spadali tudi begunci), na tretjem osebe, ki so izgubile stanovanje zaradi rasnega in političnega preganjanja (in tudi med slednjimi bi lahko bili zaobjeti begunci), na zadnjem pa vsi tisti, ki niso spadali v nobeno od privilegiranih skupin. Kot prizivno inštanco v stanovanjskih zadevah so ustanovili tudi odbore za stanovanja, ki so jih sestavljali od občinskih predsednikov imenovani predsednik in štirje člani.³⁹ S conskim ukazom št. 6 C, 4. 10. 1946, so določila prejšnjega ukaza raztegnili na celo tržaško cono in urejanje stanovanjskega vprašanja naložili vsem občinskim uradom za stanovanja. Poleg prejšnjih privilegiranih kategorij so sedaj

³³ ULZVU, št. 43, 21. 11. 1948.

³⁴ Glej ULZVU, št. 12, 1. 5. 1949; št. 16, 11. 6. 1950; št. 1, 11. 1. 1951.

³⁵ ULZVU, št. 21, 21. 3. 1954.

³⁶ ULZVU, št. 1, 19. 9. 1945.

³⁷ ULZVU, št. 4, 15. 10. 1945.

³⁸ ULZVU, št. 24, 15. 8. 1946.

³⁹ ULZVU, št. 24, 15. 8. 1946.

na drugo mesto uvrstili tudi osebe, ki so zapustile svoja bivališča iz bojazni pred vojnimi razdejanji.⁴⁰ V ožji tržaški okolici takratne tržaške cone so take urade ustanovili le v občinah Trst (predsedoval mu je Bruno Goruppi) in Milje (predsednik Pietro Robba).⁴¹

Po nastanku STO je ZVU z ukazom št. 365, 22. 10. 1948, urade in odbore za stanovanja podredila predsedniku cone, stroške za njihovo delovanje pa naprtila

občinam, ki pa so lahko po sklepu občinskega odbora predlagale predsedniku cone razpust svojih stanovanjskih odborov in uradov.⁴² Od maja leta 1950 pa je predsednik cone svoje pristojnosti glede ohranitve ali razpusta stanovanjskih uradov in odborov lahko predal županom.⁴³ To je v kratkem privedlo do razpusta teh uradov in sprostitev stanovanjskega trga. Naslednje leto pa so z ukazom št. 147, 23. 7. 1952, pristojnost dodeljevanja stanovanj, ki so jih v Coni A STO zgradili za brezdomce z državnimi sredstvi, dali posebni komisiji. Sestavljali so jo pretor, ki je odrejal sodne izgone iz stanovanj (bil je tudi njen predsednik), predsednik Istituto autonomo case popolari (Avtonomni zavod za ljudske hiše-IACP) ali njegov delegat, predstavnik predsedstva cone, predstavnik občine Trst in predstavnik Istituto Antonio Caccia e Maria Burlo-Garofolo (dobrodelni sklad, ki je priskrboval stanovanja revnim). Komisija je odločala z navadno večino glasov, sejam pa sta lahko prisostvovala s posvetovalnim glasom funkcionar Državne inženirske službe in zastopnik Ente ausiliario di assistenza sociale (EAAS, Pomožna ustanova za socialno pomoč).⁴⁴ V ostalih občinah cone je o oddajanju teh stanovanj odločal IACP v soglasju z občinskimi upravami.⁴⁵ Z ukazom št. 76, 14. 5. 1953, sta postala člana komisije s posvetovalnim glasom dva člana, ki sta ju določila večina oz. manjšina tržaškega občinskega sveta. Ko pa je komisija odločala o dodelitvi stanovanj, ki jih je zgradila Opera per l'assistenza ai profughi giuliani e dalmati (OAPGD, Ustanova za pomoč beguncem iz Julijske krajine in Dalmacije, vsestranska skrbnica istrskih in dalmatinskih beguncev, ki je gradila stanovanja izključno za begunce), sta se se udeleževala s polnopravnim glasom tudi dva predstavnika OAPGD.⁴⁶ Še posebej pomembno je bilo dejstvo, da ni prednostnih kriterijev, ki so veljali za oddajo stanovanj prosilcem, določila ZVU, ampak si jih je izbrala komisija sama.

Ukazi, ki so neposredno zadevali begunce in begunske ustanove

V zbirki Uradnih listov ZVU ni zaslediti ukazov, ki bi zadevali izključno istrske in dalmatinske begunce. Izjema je le ukaz št. 438, 3. 9. 1947, s katerim je ZVU priznala tudi vojnim beguncem (sicer vsem in ne le istrskim in dalmatinskim) ter vsem revnim, ki so uživali pomoč občinskih skrbstvenih ustanov, pravico do me-

⁴⁰ ULZVU, 1. 11. 1946.

⁴¹ Glej Administrativni conski ukaz št. 52, 26. 3. 1947, ULZVU, št. 14, 15. 4. 1947. Poleg teh so take urade ustanovili še v Tržiču, Gradežu, San Pier d'Isonzu in San Canzian d'Isonzu.

⁴² ULZVU, št. 41, 1. 11. 1948.

⁴³ Glej ukaz št. 96, 8. 5. 1950, ULZVU, št. 14, 21. 5. 1950.

⁴⁴ EAAS je ustanovila ZVU z ukazom št. 185, 27. 9. 1950, kot znanstveni in svetovalski organ za vse podporne in socialno skrbstvene ustanove.

⁴⁵ ULZVU, št. 21, 1. 8. 1952.

⁴⁶ ULZVU, št. 14, 21. 5. 1953.

sečne pomoči 300 lir (za družinskega poglavarja in vsakega od njega odvisnega družinskega člana). Finančne stroške je krila ZVU.⁴⁷

ZVU pa je izdala celo vrsto ukazov, s katerimi je omogočila nastanek zametka kasnejšega begunskega naselja ob ustju Timave. Tako je 18. 8. 1948 z ukazom št. 248 razglasila za javno koristno in neodložljivo potrebno gradnjo ribogojnice ob ustju Timave, kar je pomenilo, da so lahko sprožili postopek za hitro razlastitev potrebnih terenov.⁴⁸ Temu je sledil leta 1950 podoben razglas za gradnjo električnega daljnovoda do ribogojnice ob Timavi,⁴⁹ leta 1951 za razširitev ribogojnice⁵⁰ in naslednje leto za podaljšanje roka veljavnosti prejšnjega razglasa.⁵¹ Na področju gospodarsko povsem neuspešne ribogojnice je po njenem propadu zraslo begunsko ribiško naselje.⁵²

Sklep

Zakonodaja ZVU ni postavljala na papirju nobenih ovir legalnemu vstopu in začasnemu obstanku v Coni A prebivalcev jugoslovanskega dela JK oz. STO. Če bi jim to preprečevale jugoslovanske oblasti z oteževanjem izdaje osebnih izkaznic, so vsi, ki so bili domicilirani v JK pred 1. 5. 1945, imeli še vedno možnost, da so dobili osebne izkaznice ZVU, kar je bilo za legalni prehod demarkacijske črte in legalno zadrževanje v Coni A več kot dovolj. Vse lažje pa so v Cono A lahko prihajali tudi begunci iz Istre in Dalmacije, ki so se bili v prvem trenutku zatekli v Italijo in so bili italijanski državljani.⁵³

Legalni vstop v Cono A JK oz. STO pa še ni pomenil, da so lahko potem begunci polnopravno živeli pod upravo ZVU. Legalni vstop s potrebno dokumentacijo jim je zagotavljal, da jih ne bodo izgnali iz cone. Isto je veljalo tudi za ilegalne prebežnike, vsaj one, ki so ohranili italijansko državljanstvo, ki so si lahko priskrbeli osebno izkaznico ZVU na podlagi številnih izjem k načelno strogi omejitvi izdajanja novih izkaznic po ustanovitvi STO. Vsi begunci so lahko dobili po uradni poti tudi stanovanje, saj ni ZVU postavljala nobenih pogojev (oz. je bil do leta 1946 pogoj stalno bivališče v coni, ki pa so si ga lahko begunci priskrbeli brez večjih težav) za sprejemanje prošenj in so begunci celo spadali med kategorije prosilcev, ki so imele pri dodeljevanju stanovanj prednost. Do decembra 1947, ko je prišlo do prekinitve vpisovanja v sezname stalno bivajočega prebivalstva cone, so lahko begunci imeli tudi redno zaposlitev in so torej imeli vse pogoje za normalno in legalno življenje v Coni A (seveda v mejah okoliščin komaj zaključene

⁴⁷ ULZVU, št. 27, 11. 9. 1947.

⁴⁸ ULZVU, št. 34, 21. 8. 1948.

⁴⁹ Ukaz št. 168, 8. 9. 1950, ULZVU, št. 25, 11. 9. 1950.

⁵⁰ Ukaz št. 106, 14. 6. 1951, ULZVU, št. 17, 21. 6. 1951.

⁵¹ Ukaz št. 198, 27. 12. 1952, ULZVU, št. 36, 31. 12. 1952. Poleg tega je ZVU izdala še vrsto administrativnih ukazov, s katerimi je posegala v upravljanje dveh begunskih ustanov, Consorzio peschereccio istriano (Istrska ribiška zadruga, o kateri pa nimam podatkov) in Cassa di risparmio dell'Istria (Istrska hranilnica), ki je nastala leta 1947 po preselitvi Puljske hranilnice (Cassa di risparmio di Pola) v Trst.

⁵² O tem begunskem ribiškem naselju glej Alessandro (Sandi) Volk: Naselitev istrskih beguncev v Tržaški pokrajini - vidiki "nacionalne bonifikacije", v Acta Histriae VI., Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji, ZRS, Koper 1998, str. 239-252.

⁵³ Do uveljavitve mirovne pogodbe so bili itak vsi prebivalci JK italijanski državljani, po septembru 1947 pa so prebivalci bivše Cone B JK lahko optirali za italijansko državljanstvo.

vojne in begunstva). Ko pa je decembra 1947 ZVU z ukrepom, ki je bil najkonkretnejša ovira načrtu italijanske države in proitalijanskega tabora v Trstu, množične naselitve beguncev iz Pulja v Coni A prekinila vpisovanje v sezname stalno bivaajočih, so novim beguncem onemogočili redno zaposlovanje (saj je bil pogoj za tako zaposlitev prav stalno bivališče v coni) in s tem enega od temeljev normalnega življenja. S tem pa so kasneje dospeli begunci izgubili volilno pravico, saj je ZVU z ukazom št. 345, 24. 9. 1948, odredila, da pripada volilna pravica vsem moškim in ženskam, ki so dopolnili 21. leto, so bili na dan 15. 9. 1947 italijanski državljani in so bili vpisani v seznam stalno bivaajočega prebivalstva ene od občin cone.⁵⁴ Neznano število beguncev je dobilo možnost ureditve svojega položaja z ukazom iz novembra 1950, ki je dovolil pridobitev stalnega bivališča beguncem, ki so živeli v coni vsaj eno leto, vsi ostali (predvsem množica beguncev iz Cone B STO, ki se je začela stekati v Cono A po oktobru 1953) pa so ostajali brez stalnega bivališča.

Zanimivo je, da ni ZVU izdala nobenega ukaza, ki bi istrskim beguncem namenjal posebne podpore in druge ugodnosti. To pa ker je za to skrbela italijanska država prek svojih krajevnih izpostav. Poleg ukrepov, ki so spadali med njene uradne dolžnosti (imenovanje in/ali potrditev članov upravnih odborov raznih z begunci povezanih ustanov in podjetij) pa je ZVU odigrala pomembno vlogo v načrtnem naseljevanju beguncev, saj sta bila njen pristanek in konkretno ukrepanje nujno potrebna za hitro izvedbo načrtnega naseljevanja beguncev v Coni A.

Tako na papirju. Toda dejansko stanje je bilo verjetno drugače. V prvi vrsti je treba upoštevati nedorečenost zakonodaje, ki je puščala mnogo vrzeli za njeno preskakovanje, ter da so se dale mnoge formulacije v ukazih ZVU interpretirati bolj ali manj restriktivno. Njihova interpretacija pa je bila v glavnem prepuščena uradnikom, ki so bili (predvsem kar se tiče občine Trst in upravnega aparata ZVU) isti, kot za časa fašizma in torej zagovorniki italijanskih interesov. Naj ponazorim prejšnja izvajanja s primerom ukazov, ki so zadevali osebne izkaznice. Temeljni pogoj za pridobivanje osebne izkaznice za stalno bivaajoče je bila predstavitev "zadostnih dokazov", v ukazih pa niso določali, kakšne vrste naj bi ti "zadostni dokazi" bili. Z ozirom na dejstvo, da so komisije, ki so sprejemale prizive glede osebnih izkaznic, lahko odločale na podlagi pisnih, a tudi ustnih dokazil, in tudi glede na to, da so kot dokazilo bivanja v coni za časa uveljavitve mirovne pogodbe veljale izjave, podpisane od župnika, sodnika ali policijskega oficirja, se mi zdi zelo verjetno, da je tudi za izdajo izkaznic veljalo podobno dokazno gradivo - od ustne izjave ene ali več prič, do pisne izjave župnika. Italijanska duhovščina, ali vsaj njen velik del, pa je, s škofom Antoniom Santinom na čelu, bila eden od stebrov (če že ne glavni steber) proitalijanskega tabora (kot je na drugi strani precejšnje število slovenskih duhovnikov, predvsem v prvih letih po koncu vojne, spadalo v projugoslovanski tabor), še posebej vidno vlogo pa je imela med begunci in v begunskih organizacijah (upravičena se zdi celo domneva, da so bili zaupniki tajnih odborov CLNI v Istri v glavnem duhovniki). Poleg tega so na začetku na podlagi te vrste dokaznega gradiva o izdaji osebnih izkaznic odločali zavezniški oficirji, ki očitno niso imeli pregleda nad dejanskim stanjem, tako da so bili odvisni od informacij, ki so jim jih posredovali domači uradniki. Ko pa so na koncu leta 1948

⁵⁴ ULZVU, št. 38, 1. 10. 1948. Volilne imenike so hranile in urejale občine.

pristojnost izdajanja osebnih legitimacij prenesli od policije na župane, je to pomenilo, da so o upravičenosti posameznikov do osebne izkaznice odločali ne več okolju do neke mere tuji (in torej vsaj do določene mere nepristranski) zavezniški oficirji, ampak domačini, ki so nedvomno, v tedaj zelo razgretem političnem vzdušju, svoje odločitve podrejali političnim ciljem.

Podobna situacija je bila tudi v zvezi z glavno oviro za polnopravno življenje beguncev v Coni A, prekinitvijo vpisovanja med stalno bivačoče. Vrzal je tu predstavljal možnost retroaktivnega vpisa, ki jo je predvideval v Coni A veljaven italijanski zakon o seznamih stalno bivačočega prebivalstva. Mnogo pa pove tudi dejstvo, da so jeseni 1949, torej kar celi dve leti po prepovedi vpisovanja v sezname stalno bivačočega prebivalstva Cone A, izrecno izključili možnost, da bi izpolnjevanje pogojev za vstop v Cono A pomenilo tudi pravico do pridobitve stalnega bivališča. Da je ZVU smatrala za potrebno, da izrecno prepove tako možnost, pa pomeni, da so posamezni priseljenci legalni vstop v cono poskušali uveljavljati (ni pa mi znano, s kakšnim uspehom) za pridobitev stalnega bivališča.

Da beguncem ni bilo nemogoče dobiti stalnega bivališča, potrjujejo tudi podatki objavljeni v predlogih CLNI maja 1954 za rešitev problema beguncev iz Cone B STO. V njih pišejo, da je bilo takrat v Coni A okoli 30.000 beguncev iz cele Istre, ki naj bi se bili v veliki večini vključili v produktivno življenje cone. Beguncev, ki so živeli od podpor (nudili so jim brezplačno prehrano ali denarno podporo), je bilo le 7.399 (med temi tudi 58 beguncev iz bivših italijanskih afriških kolonij in 139 povratnikov iz tujine), od teh pa je bilo samo 3.500 dela zmožnih, ki niso dobili zaposlitve, ker niso imeli stalnega bivališča.⁵⁵ Na podlagi povedanega se torej ne zdijo neupravičene ocene, izražene v poročilu o diskriminacijah ZVU v škodo projugoslovanskega in independentističnega tabora ob upravnih volitvah v Coni A STO: "... so pripomogli k zmagi italijanskih iredentistov na prvih "upravnih" volitvah (12. in 17. 6. 1949, op. S. V.), desetisoči volilcev, ki so bili vpisani v seznam tržaškega stalnega prebivalstva po 10. juniju 1940 (po večini begunci iz krajev, ki so po mirovni pogodbi pripadali Jugoslaviji) in ki bi po določbah mirovne pogodbe ne smeli imeti volilne pravice." Ob priliki drugih upravnih volitev (25. 5. 1952), pa "je ZVU s svojim ukazom št. 219, 29. 11. 1950, ki vsebuje predpise o vpisu v seznam stalnega prebivalstva, omogočila volilno pravico novim desetisočem po večini istrskim beguncem, (sam general Airey šef ZVU v svojem poročilu pravi 25.000), za katere se zna z gotovostjo, da so oddali svoj glas italijanskim iredentističnim strankam, medtem ko niso ponovno imeli volilne pravice tržaški domačini, ki so morali zaradi fašističnega preganjanja v inozemstvo".⁵⁶

Sandi Volk

⁵⁵ Archivio di Stato di Trieste, fond Commissariato Generale di Governo, fasc. 65, Esodo dalla Zona B. Proposte per l'accoglimento e la sistemazione dei profughi, CLNI, Trieste, maggio 1954.

⁵⁶ Odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Trstu, zapsučina F. Škerlja, fasc. ZVU/Cona A / 1945-1954/ Slovenci v STO itd.; podfasc. III./ II d - e - f - i - h; mapa II/i. Očitno gre za poročilo, ki je bilo napisano po volitvah 25. 5. 1952 in pred Spomenico o soglasju oktobra 1954.

LEGISLATION OF THE ALLIED MILITARY GOVERNEMENT ON THE ISTRIAN REFUGEES
(1945-1947-1954)

S u m m a r y

Provisions to standardize crossing the demarcation line, by no means, limited the possibility for Istrian refugees to enter the territory of Zone A of the Julian March and/or of Free Territory of Trieste, or to stay in it, as for this they only needed an identity card, which was issued by the Yugoslav authorities in the Zone B or the Allied Military Government in the Zone A. The latter could also be fully legally acquired by the persons living in the Yugoslav occupying Zone of the Julian March or of Free Territory of Trieste. Not even orders for the issue of identity cards to the refugees from Istria contained any barriers for entering the Zone and staying therein. Just the other way it happened with the registration of persons for permanent residence as the registration for permanent residence was stopped by the Allied Military Government in December 1947, a few months after the formal formation of Free Territory of Trieste. This resulted at least on paper in serious consequences for the refugees, as the registration for permanent residence was an essential precondition for a legal employment and fully entitled life in the Zone on the whole inclusive of voting right. In November 1950 the Allied Military Government namely allowed to register for permanent residence all persons having lived in the Zone for one year at least, and from then on there were no more exceptions (except for a rather small number and precisely defined categories of persons such as diplomatic representatives), and the prohibition remained in force to the end of exercised allied authority in the Zone A of Free Territory of Trieste in November 1954. As regards the employment up to August 1948 the Allied Military Government allowed work permits to be issued to all persons dwelling in one of the municipalities in the Zone A of the Julian March or of Free Territory of Trieste, even if not registered as permanent residents. Since August 1948 work permits could be acquired only by persons with registered permanent residence. For this reason it was impossible for the refugees to get a regular employment, which was in force until the return of Trieste to Italy. The situation was much better as regards the housing condition for refugees. Up to the beginning of 1950s, when full control of the housing market was imposed, the refugees belonged to the category of privileged persons who were allocated flats by specially authorized commissions and committees. After removing the control from the housing market the refugees were given similar privileges to hiring flats which were built out of public funds. Of special importance was the fact that from 1952 "Opera per l'assistenza ai profughi giuliani e dalmati" began to build flats also in Trieste and The Zone A, exclusively for refugees.

No act was passed by the Allied Military Government specially for the refugees with the exception of the order issued to introduce a special allowance for war refugees (for all refugees, not only Istrian and Dalmatian) as well as some orders which enabled expropriation of property for the purpose of building refugee settlements.

This was of course only on paper. However, it should be emphasized that the wording of such orders was, in several cases, rather general and incomplete enabling their free interpretation. In other cases, the orders gave enormous discretion to the officials who had to enforce and implement them. If we in addition take into consideration the then politically conditioned activity of administration machinery staff of the Allied Military Government as well as the fact that the staff were mainly pro-Italian oriented officials it is clear that the actual possibilities of the refugees were considerably greater than those on paper. Therefore the protests of pro-Yugoslav group seem quite well grounded pointing to the violation of the peace treaty and illegal carefully planned colonizing by refugees in the Zone A who then as voters perhaps even had preponderance at the administrative elections in the Zone A in 1949 and 1952.